Berichten uit de wereld van het oude kinderboek

STICHTING GESCHIEDENIS KINDER- EN JEUGDLITERATUUR

Van het bestuur

Tot groot genoegen van het bestuur is het nieuwjaarsgeschenk over illustraties van Jan Sluijters goed ontvangen. Veel dank zijn wij verschuldigd aan auteur Henk Duijzer en redacteur Henk van der Lee. Een auteur voor het volgende geschenk is gelukkig al gevonden.
Wij feliciteren de Koninklijke Bibliotheek met de waardevolle schenking van talloze centsprenten uit de collectie Borms-Koop. Ook gaan onze gelukwensen naar Jant van der Weg voor haar recente publicatie over de achtergronden van kinderversjes, getiteld *Midden in de week maar zondags niet* en Frits Roest en Kees Waij voor de geheel vernieuwde versie van hun *Jules Verne Bibliografie*. Zeer verheugd zijn wij over de benoeming van Dr. Saskia de Bodt tot bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de Illustratie aan de Universiteit van Amsterdam. Wij achten dit van groot belang en zien dit als een erkenning van de waarde van kunst voor kinderen.
De eerste studiedag van dit jaar wordt op **19 april** a.s. gehouden in de **Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (N.B. dus NIET in Middelburg!** We moesten helaas een andere locatie kiezen vanwege het uitvallen van alle treinen naar Zeeland in maart/april. Onze excuses voor de eventuele overlast daardoor.) Het programma is veelbelovend, o.a. vanwege 'de bewegende beelden' bij de lezing over Meggendorfer van John Landwehr. Daarnaast zullen er enkele fraaie boeken in natura te zien zijn. Het programma vindt u bij deze 'Berichten'. We rekenen op de komst van velen.
Naar de **Zeeuwse Bibliotheek te Middelburg** gaan we wel, maar pas op **1 november a.s.** Daar zal worden gesproken over de rijke collectie oude kinderboeken van de ZB, over Tijl Uilenspiegel en over Zeeuwse kinderboeken. Ook dit programma is zeer interessant, mede door een expositie van vele fraaie prentenboeken van de ZB, geschonken door het echtpaar Landwehr-Vogels. De **opening van deze expositie** is gepland op **31 oktober a.s.**, zodat u beide evenementen kunt meemaken door een nachtje in Middelburg te verblijven.

De excursie naar de expositie van het werk van Willebeek le Mair trok velen van u naar Voorburg. Zij was zeer geanimeerd en geslaagd. Hopelijk is de belangstelling voor onze andere bijeenkomsten van dit jaar ook zo groot!
Op **zaterdag 5 juli a.s.** zijn we van plan naar een tentoonstelling over 'geheugenkunst' in het Onderwijsmuseum te Rotterdam te gaan. Zie de bijgevoegde excursiebrief.
U ziet, ook 2008 lijkt een boeiend kinderboekenjaar te worden!

Frits Booy
Voorzitter

Saskia de Bodt bijzonder hoogleraar!

Het College van Bestuur van de UvA heeft **Dr. Saskia de Bodt** benoemd tot *bijzonder hoogleraar* Geschiedenis van de Illustratie in Nederland en Vlaanderen (1850- heden). Deze bijzondere leerstoel (voor een dag per week) is ingesteld door de Fiep Westendorp Foundation.
Deze stichting stelt zich o.a. tot doel het verkrijgen, beheren en restaureren van de door illustratrice Fiep Westendorp vervaardigde schetsen, tekeningen, gravures en schilderijen; daarnaast richt zij zich op het ondersteunen van ontwikkelingen en initiatieven op het gebied van de kunstzinnige ontwikkeling van kinderen.
Middels deze bijzondere leerstoel richt zij zich ook op onderwijs en onderzoek van de (geschiedenis van) illustraties in Nederland en Vlaanderen.
De bijzondere hoogleraar draagt binnen de Universiteit van Amsterdam bij aan het onderwijsaanbod van de opleiding Kunstgeschiedenis, en verzorgt ten minste een college dat op bachelorniveau kan worden gevolgd door studenten van de opleiding Kunstgeschiedenis en andere opleidingen. Daarnaast wordt de bijzondere hoogleraar geacht onderzoek te verrichten op het gebied van de leeropdracht.

Excursie naar Willebeek le Mair in Museum Swaensteyn

De populariteit van de door de Stichting georganiseerde excursies naar tentoonstellingen van oude kinderboeken bleek weer eens uit het zeer grote aantal donateurs dat op 15 februari naar Voorburg was gekomen voor een inleiding op en rondleiding door de tentoonstelling ***Witte swaenen, swarte swaenen*** in het plaatselijke Museum Swaensteyn.
Een kleine 50 mensen – dicht opeengepakt in de op zo'n groot gezelschap nauwelijks berekende ontvangstruimte van het museum – lieten zich meevoeren naar de lang vervlogen wereld van Henriëtte Willebeek le Mair en haar kinderboekillustraties. Christine Tjalsma, kenner en gepassioneerd verzamelaar van het werk van Willebeek le Mair, hield een zeer informatieve inleiding waarin zij het leven en het werk van deze illustratrice boeiend vervlocht met het milieu waaruit zij voortkwam en het netwerk aan beroemdheden uit haar tijd waarvan zij door haar afkomst profijt had. Een en ander verlucht met geprojecteerde voorbeelden uit Christine's eigen verzameling.
Mevrouw Oostkamp, de conservator van Museum Swaensteyn en de samensteller van deze tentoonstelling, nodigde het gezelschap vervolgens uit voor een rondleiding.
In de 'grote zaal' van het museum, de voormalige woonkamer van de monumentale notariswoning waarin het museum is gevestigd, vertelde zij over de keuzes die gemaakt waren uit het rijkelijk voorhanden materiaal dat door de kunstenares is nagelaten, en de opzet van de tentoonstelling.
Zij doorspekte haar verhaal met de nodige sappige details over het geruzie om de nalatenschap tussen enerzijds de Soefi beweging aan wie de kinderloze Willebeek le Mair al haar bezittingen bij haar dood in 1969 heeft nagelaten, en de familie anderzijds. Zij wees er ook op dat in de tentoonstelling niet alleen de bekende kinderboekillustraties van Willebeek le Mair te zien zijn, maar ook de nodige voorbeelden van haar ander werk en een aantal persoonlijke bezittingen, bijvoorbeeld haar schildersezel.
De donateurs namen tenslotte uitgebreid de tijd om het geëxposeerde te bekijken en met elkaar over het geziene te praten. Wat velen bij de vergelijking van de originelen en de uiteindelijk gedrukte versie van dat werk opviel is hoe weinig verschil er tussen die twee is. Vaak gaat er daarbij veel kwaliteit verloren, maar bij de prentenboeken van Willebeek le Mair blijkt de kwaliteit van het drukwerk zeer hoog te zijn. Voor de

goede luisteraar viel er bij het bekijken van de tentoonstelling nog veel te leren uit wat verschillende donateurs die ook haar boeken in hun verzameling hebben, aan extra wetenswaardigheden over persoon en werk van Willebeek le Mair te berde brachten. Dat is een van de niet-geprogrammeerde voordelen van deze excursies waarbij zoveel geconcentreerde kennis over oude kinderboeken aanwezig is.

Theo Gielen

Mr. Van Veen-kring

Onder de titel: ***Niet alleen Callenbach!*** gaf Richard van Schoonderwoerd op 8 maart jl. tijdens een bijeenkomst van de **Van Veen-kring** in Utrecht een lezing over uitgevers van protestantse kinderboeken in de twintigste eeuw.
Wie aan dergelijke kinderboeken denkt, denkt aan zondagsschoolboekjes (kerstboekjes, vaak bekeringsboekjes) en komt dan automatisch terecht bij uitgeverij Callenbach in Nijkerk. Daar publiceerden de grote schrijvers als W.G. van de Hulst, Anne de Vries en K. Norel.
Callenbach was gedurende een groot gedeelte van de twintigste eeuw de belangrijkste uitgever. Er waren er echter meer. Vanaf 1900 tot 1936 was J.M. Bredée te Rotterdam een grote concurrent, in de jaren daarna kwam de concurrentie vooral van W.D. Meinema te Delft. Deze beide uitgeverijen waren eveneens gespecialiseerd in zondagsschoolboekjes. Dit in tegenstelling tot collega-branchegenoten als Daamen en Van Bleek en ook Kok, die in de jaren twintig en dertig volwaardig uitgewerkte kinderboeken op de markt brachten. Belangrijke uitgevers waren verder nog A. Voorhoeve te Rotterdam/Bussum, die het fonds van Bredée overnam en uitgeverij J.N. Voorhoeve, die meerdere concurrenten inpalmde waaronder Van Bleek en het Groningse bedrijf Jan Haan. Na de jaren zestig kwam de klad in het protestants-christelijke kinderboek. Als reactie gingen daarna meer reformatorisch gezinde uitgevers zich specifiek richten op deze markt. De bekendste waren De Banier in Utrecht en Den Hertog, nu in Houten. De gereformeerde uitgeverij De Vuurbaak zette een succesvolle nieuwe trend in met avontuurlijke boeken, onder meer van Piet Prins. In de jaren tachtig en negentig kwamen er nog twee behoudende uitgeverijen bij: Gebr. Koster te Barneveld en Mes te Capelle aan den IJssel. Ook Callenbach, hoewel niet meer zelfstandig, klom uit het dal. Het aandeel typische "berouw voor de zonde" lectuur werd geleidelijk kleiner, veel uitgevers gingen zich richten op boeken met meer algemeen christelijke normen en waarden.
Tijdens de bijeenkomst op 8 maart kwam van alle uitgeverijen kort de geschiedenis aan de orde en werden een aantal uitgaven getoond.

Richard van Schoonderwoerd

Bij de bijeenkomsten van de Van Veen-kring is iedereen welkom. Plaats: Antiquariaat Acanthus, Achter Sint Pieter 180, Utrecht. Binnenkomst tussen 10.00 en 10.15 uur. Meer informatie bij Frits Booy, zie Colofon.

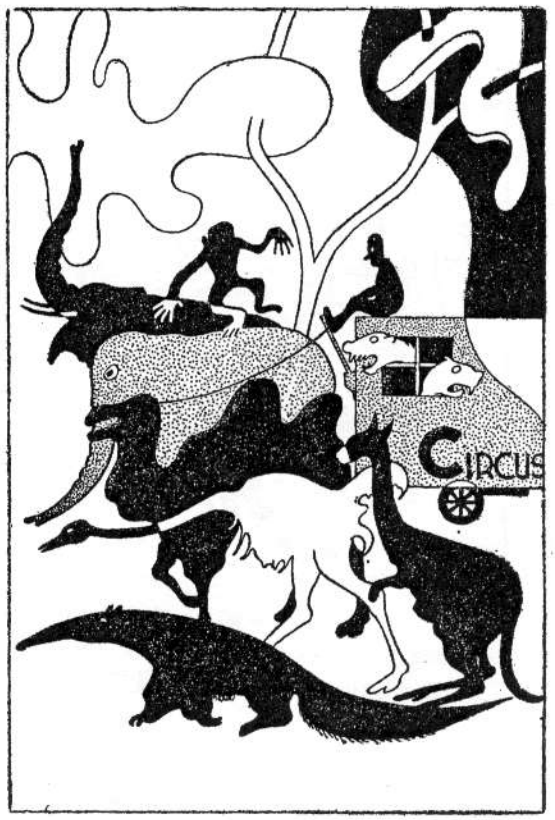

In memoriam

Begin dit jaar overleed onze donateur **Jan de Groot**, oud-directeur van uitgeverij Wolters-Noordhoff te Groningen en verzamelaar van oude prentenboeken. Hij was een aardige en toegedane donateur met grote belangstelling voor de historie van het socialisme, in het bijzonder de socialistische schrijvers. Hij was ook zeer geïnteresseerd in de geschiedenis van Wolters-Noordhoff en die van het oude kinderboek. Bij de laatste ging het hem met name om de illustratoren.
Voor familie en vrienden maakte hij boekjes als nieuwjaarsgeschenk, door zijn dochter vormgegeven. Zijn gezondheid liet helaas niet toe, dat hij op onze studiedag in Meppel jl. een lezing over Groningse kinderboeken kon houden.

Henk van der Lee

De eerste Nederlandse ballonstrip?

Al in de Middeleeuwen lieten beeldende kunstenaars de figuren in hun schilderijen, fresco's of illuminaties soms een tekst "zeggen": die tekst werd dan geschreven op een banderol die uit de mond van de figuur leek te komen, of die in de hand van de figuur werd geplaatst. Vooral bij afbeeldingen van de Annunciatie is dit vaak te zien, als Gabriel op deze wijze Maria groet.

Toen de eerste strips ontstonden als voortzetting van de centsprenten en imageries, dus als kolomstrips, werd zo'n "tekstballon" wel een heel enkele keer gebruikt, maar dan als aanvulling van de onder het plaatje afgedrukte tekst. De Amerikaanse strip *The yellow Kid* (eind negentiende eeuw) is waarschijnlijk de eerste ballonstrip. In Nederland ging men nog lang door met kolomstrips.

Ik heb altijd gedacht dat de eerste Nederlandse ballonstrip pas in 1935 ontstond, namelijk *Uit het leven van Gijsje Goochem* van Jac. Grosman. Maar kortgeleden kwam ik in het kinderblad Kie-ke-boe (eerste jaargang, 1930, bijlage bij nr. 29) een klein stripje van Jan Lutz tegen, dat volgens mij de prijs voor de eerste Nederlandse ballonstrip verdient.
Ik deelde mijn vondst mee aan dè informatiebron op het gebied van strips, Lambiek.net. Daar werd overlegd met de expert Kees Kousemaker en ik kreeg als antwoord "...wij zouden zo 1-2-3 geen oudere ballonstrip kunnen bedenken. De eer zou dus best eens naar Lutz kunnen gaan!"
Als een lezer van de *Berichten* een oudere Nederlandse ballonstrip kent, dan hoor ik dat graag!

Hilda van den Helm
hildavdhelm@wanadoo.nl

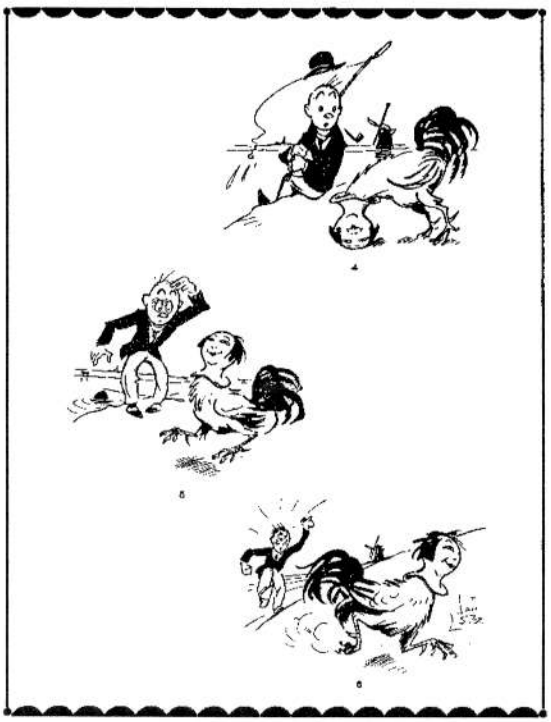

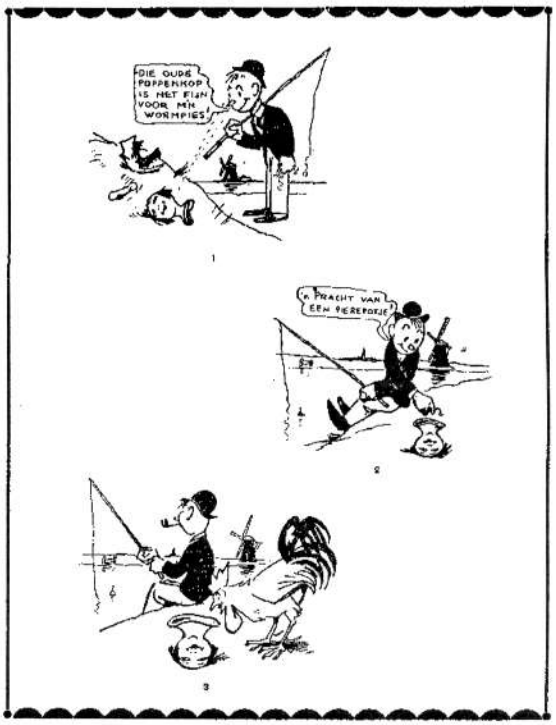

De hond aan de trein; Pietje Bell vergeleken

Pietje Bell (1914) van Chris van Abkoude en de prentjes van Jan Rinke vormen één geheel. Het zo kenmerkende blauwe oog van Pietje – of is het een knipoog? – is door Jan Rinke geïntroduceerd. Zijn tekeningen hebben aanzienlijk bijgedragen aan het succes van Pietje.
Er verschenen van Pietje Bell tegelijkertijd een luxe- en een volksuitgave, die onderling nogal verschillen.
Latere drukken hebben andere bandversieringen of omslagen, en sommige tekeningen verdwijnen om in een volgende druk ineens weer te voorschijn te komen.
Van de acht delen Pietje Bell (Jan Rinke illustreerde er twee) is alleen het eerste deel nog bij Kluitman leverbaar.
De 1e druk van deel één bevatte 232 pagina's. De 58e druk uit 2001, naar de oorspronkelijke uitgave, met eenzelfde soort bladspiegel, lettergrootte en formaat, heeft echter nog maar 174 pagina's. Wanneer, waarom en door toedoen van wie ze zijn weggelaten is mij onbekend.
Op zoek naar de inhoud van de verdwenen pagina's ontdekte ik dat 24 illustraties en alle activiteiten op zondag, dus ook Zondagsschool, Kerk en het Nieuwe Testament (waar Pietje thee over gooit) zijn verwijderd. De viering van het kerstfeest gaat van negen naar vier pagina's. Hij is hierdoor niet meer "een dóór-en-dóór slechte goddeloze en oneerbiedige jongen", zoals zijn moeder zegt. Wel wordt hij nog met enige regelmaat "duivel" genoemd en met veel slaag gestraft.
De passage, waarin Pietje zijn innig geliefde hond Spits aan de trein bindt, was volgens Annie Moerkercken van der Meulen, toenmalig directrice van Bureau Boek en Jeugd, de *beslissende* reden waarom de pedagogen er zo op tegen waren – zoals zij omstreeks 1972 betoogde op de Kernboekbespreking in Groningen waar ik aanwezig was.
Als de hond verdwenen is, worden er geen pogingen ondernomen om hem te vinden; hij wordt gewoon nergens meer genoemd. De regel: *"de trein vloog in volle vaart over de rails"* en de afbeelding van de hond vastgebonden aan de trein zijn in 2001 weggelaten. Maar de prent met de lege halsband is gebleven....!
Veel is in de loop van de tijd afgezwakt of weggelaten. Zo is het stukje verwijderd waar Pietje even alle jongens uit de klas met een speld in de benen prikt. Iemand uit de klas regelmatig zomaar met een glas water gooien wordt: *"water op de grond sprenkelen"*.
Het beruchte blauwe oog, een stomp op zijn oog, *"zodat Piet even kijken moest of dat oog niet tegen de muur gevlogen was"* wordt: *"zodat het even duurde voordat Pietje weer met beide ogen kon zien wat er op het bord stond"*.
De dode muis aan de jas van meester verandert in een speelgoedmuis. De kat krijgt geen inktpot meer aan zijn staart gebonden. De kat in de broodtrommel stoppen wordt: *"speelde nog wat met de kat"*. De straathond die in een hoge ronde toren van bakstenen

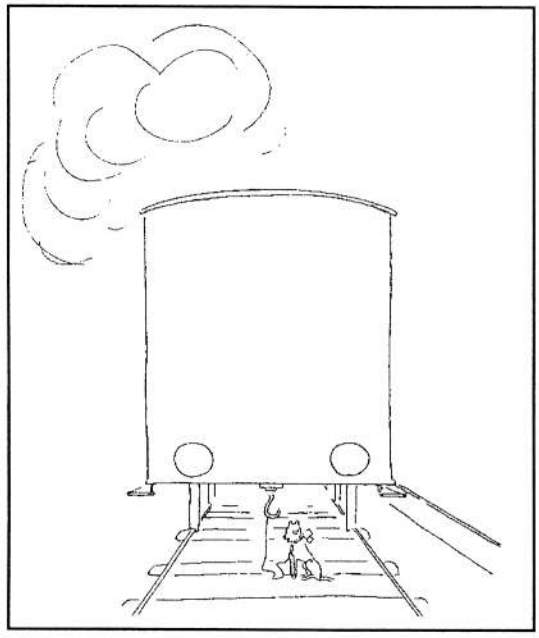

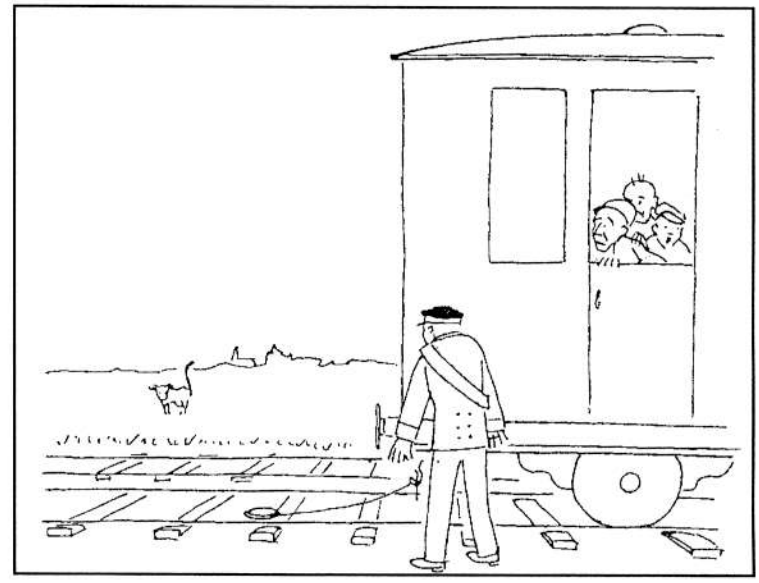

wordt gezet, is nu vervangen door de broodtrommel van een stratenmaker. Tenslotte, Pietje als pyromaan met al zijn per ongeluk of voor de grap veroorzaakte branden en zijn laatste brand in een hoge kerstboom, is kompleet geschrapt.
De 1914 - uitgave mag dan sadistischer, gemener zijn - vooral tegen dieren - het taalgebruik is meestal leuker en plastischer dan in de nieuwste bewerking. En er staan meer tekeningen van Jan Rinke in! De eerste druk van Pietje Bell staat op www.dbnl.org kompleet met tien met rood ingekleurde platen.

Francien Braaksma

Mengelwerk

De Koninklijke Bibliotheek werd eind december 2007 door Aernout en Leny Borms-Koop verblijd met een zeer bijzondere schenking van meer dan **1000 centsprenten uit de periode 1730-1900.** Het grootste deel van de prenten is van vóór 1850 en bij gevolg gedrukt op handgeschept papier. Op de website van onze Stichting is heel veel informatie over centsprenten te vinden en kunnen meer dan 2000 prenten bekeken worden. Een lijst van drukkers en uitgevers - met veel doorklikbare extra informatie - en een uitgebreide literatuurlijst maken deel uit van de site. Het echtpaar Borms-Koop streeft er door artikelen en Cd-roms met selecties van prenten al jaren naar meer bekendheid te geven aan dit hoogst zeldzaam geworden drukwerk uit vroeger tijden. Sinds enkele jaren ook via de website van de Stichting, waardoor iedereen er overal ter wereld kennis van kan nemen.
De KB heeft plannen voor het digitaliseren van dit bijzondere materiaal, dat laat zien waar het gewone volk belangstelling voor had. Het geeft inzicht in een tijd waarin het beeld niet alomtegenwoordig was, en drukwerk voor grote groepen een zeldzaam fenomeen was.

De Koninklijke Bibliotheek heeft in het najaar van 2007 op de veiling van Bubb Kuyper een bijzonder boek kunnen verwerven ***De nieuwe rijschool : een beweegbaar prentenboek met rijmen*** door van A. van der Hoop Jr'szoon, verschenen bij uitgever H.A.M. Roelants in Schiedam in 1856. Tot die veiling was in de kringen van onderzoekers en verzamelaars geen exemplaar bekend. Dat het boek bestond wist men door een vermelding in het *Nieuwsblad voor de Boekhandel*. In *Lust & Leering* wordt het boek genoemd als eerste beweegbare Nederlandse kinderboek.
Het is een oblong boek (25x32 cm) met op de voorkant een afbeelding van een clown, gezeten op een kameel in een circuspiste. De binnenkant van het voorplat bevat een tekst van de auteur waarin hij aangeeft: *'Dier en mensch kunt gij ontleden, en op iedre wijze kleeden'*. Het boek bevat 6 bladen met afbeeldingen in kleurenlitho gedrukt door H.L. van Hoogstraten in Zwolle. Elk blad wordt voorafgegaan door 2 pagina's met tekst op rijm. Op elk blad staat de achterkant van een dier afgedrukt, achtereenvolgens een kameel, buffel, paard, bok, leeuw en kat. Uitgesneden afbeeldingen van de voorkanten van de dieren en van de boven- en onderhelften van de ruiters, zijn voorzien van strookjes die in sleuven in het blad gestoken kunnen worden. Zo kan men de dieren en hun berijders naar hartelust veranderen. De berijders zijn een Arabier, Polichinel, een Engelse pikeur, Pierrot, een ruiter met jachthoorn, en een 'kleine boersche snui-

ter'. We hebben deze bijzondere boekvorm beschreven als 'combineerboek' en 'insteekboek'.
In het februari-nummer van *De Boekenwereld* is een uitgebreid artikel over deze uitgave verschenen, geschreven door Theo Gielen.

De enige **hoogleraar jeugdliteratuur** in Nederland, **Helma van Lierop**, moet wegens geldgebrek misschien vertrekken bij de Universiteit van Leiden. Er zijn wel meerdere hoogleraren Middeleeuwse Letterkunde, maar slechts één hoogleraar die de hele jeugdliteratuur met al haar facetten moet overzien, en dat in één dag per week. De laatste tien jaar is het bijzonder hoogleraarschap betaald door het Leids Universiteitsfonds. De Universiteit moet nu de leerstoel een plaats geven binnen het reguliere onderwijs- en onderzoeksprogramma. De faculteit Letteren is daarover met Helma van Lierop in gesprek.
Helma van Lierop werkt ook 3 dagen per week aan de Universiteit van Tilburg, en werkt bovendien veel samen met Vlaamse onderzoekers.

Jan de Vries, directeur van de **Stichting Kinderboek Cultuurbezit** in Winsum, maakte bekend dat er uitzicht is op nieuwe huisvesting voor de collectie. De nieuwe locatie, de monumentale 13e-eeuwse Sint Nicolaaskerk in Winsum, ligt op ongeveer 500 meter van de huidige huisvesting en is vanaf het station lopend bereikbaar.

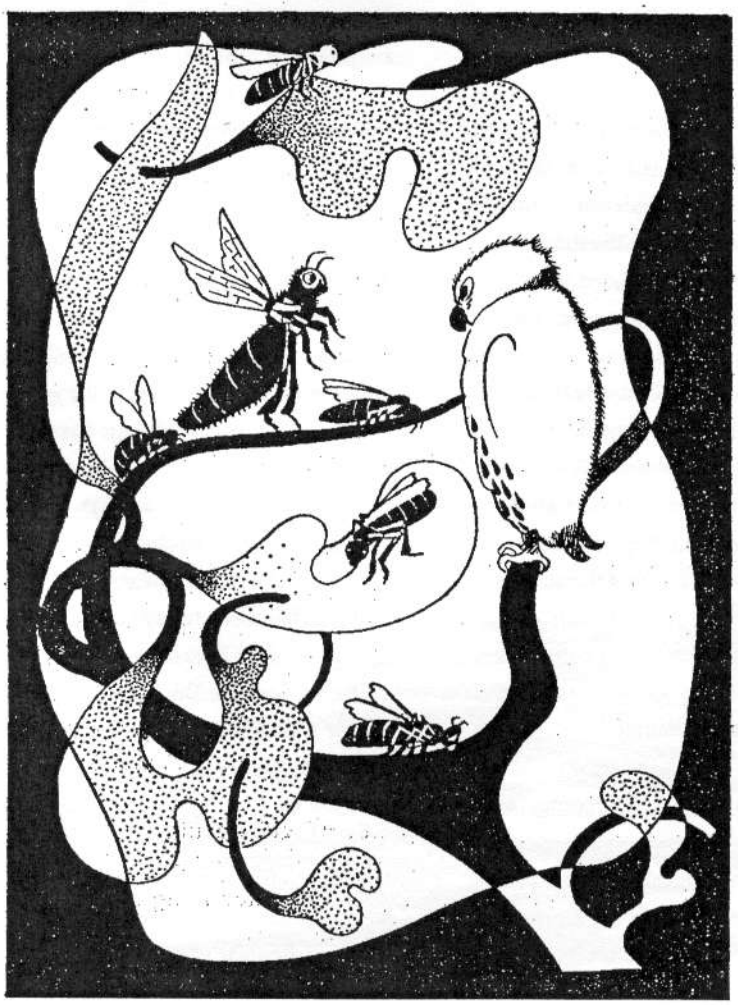

Op 27 december is **Carel Beke** (1913-2007) overleden. Hij was de auteur van de *Pim Pandoer*-serie en van vele andere boeken, waarvan die over *Niekie Niemand* nog steeds gezocht worden. Hij was onderwijzer, later leraar Frans en Duits en bovendien vader van zeven kinderen. Toch vond hij ook nog de tijd om zo'n honderd kinderboeken te schrijven en ongeveer 1500 korte verhalen die werden gepubliceerd in bladen als *Taptoe, De Engelbewaarder, De Verkenner, Roomse Jeugd* en de *Donald Duck*. De zeer populaire reeks over Pim Pandoer begon in 1953 met *Pim Pandoer, de schrik van de Imbosch*. Er verschenen in totaal 18 delen. Beke schreef ook zeer roomse boeken, zoals *Maria en de herdertjes van Fatima* (1955). In 1969 stopte Beke, om niet al te duidelijke redenen, met het publiceren van boeken. (bron: Trouw, 9 jan. 2008)

Vanaf 23 april gonst Amsterdam een jaar lang van activiteiten rondom het belang van en plezier in boeken en lezen. Op 18 mei is de stad de locatie voor de **grootste boekenmarkt** van de wereld. Maar liefst 1000 kramen met boeken zullen dan als een lint door het centrum slingeren. Deze Wereldboekenmarkt vindt plaats in het kader van Amsterdam Wereldboekenstad 2008, een eervolle benaming die de stad voor dit jaar kreeg toegewezen door de UNESCO.

Internet

Op de website van onze stichting http://www.hetoudekinderboek.nl is weer een aantal nieuwe oude kinderboeken te bekijken, onder meer andere bijvoorbeeld het *Poppenhuisboek* van Lothar Meggendorfer en *Das wunderbare Bilderbuch* van W. von Breitschwert.

Steeds meer kranten digitaliseren hun oude jaargangen. Op de startpagina http://kranten-historisch.startpagina.nl/ is bijvoorbeeld de Alkmaarse Courant van 1930 tot 1939 te vinden. Zoeken op 'Kluitman' leverde ons 406 hits op, waaronder de verhuizing van H.P. Kluitman, uitgever, met echtgenote naar Bergen (25-7-1930), en een artikel over de begrafenis van C.Joh. Kieviet (17-8-1931), waarbij onder meer W.K. Kluitman aanwezig was.
Sinds kort is ook Elseviers maandschrift van 1891-1940 online. Daarin zijn artikelen te vinden als: *Het artistieke kinderprentenboek in Nederland in den ouden tijd* door J.D.C. van Dokkum uit 1919, en recensies en artikelen door Cornelis Veth, over bijvoorbeeld Duitse kinderprenten en prentenboeken, en over Engelse prentenboeken en kinderboekillustraties. De kwaliteit van de afbeeldingen, de wijze van zoeken en de presentatie van het gevondene verschillen nogal. Het is voorlopig bij een aantal sites nog behoorlijk puzzelen. Maar voor historisch onderzoek biedt het vele mogelijkheden.

http://www.illuminated-books.com/index.htm
Een (nog beperkte) maar heel mooie website met digitale (kinder)boeken:

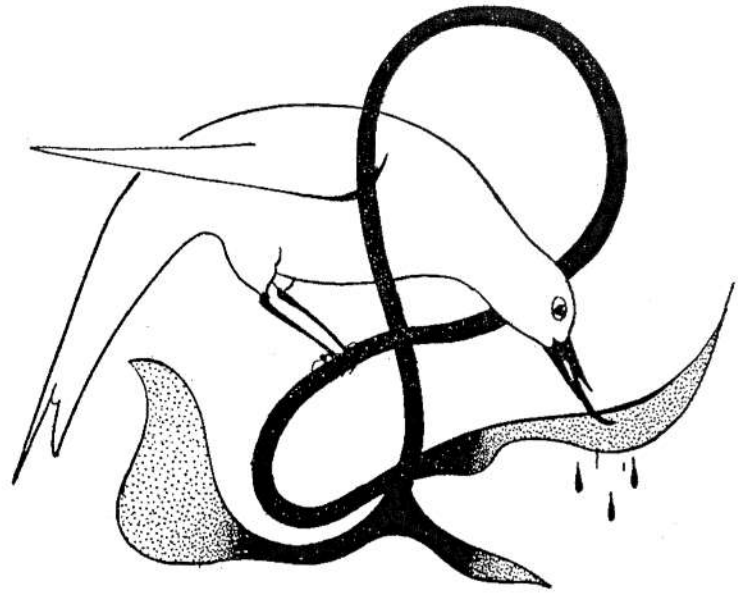

http://www.bis.uni-oldenburg.de/retrodig/index.html
De digitale bibliotheek van de universiteitsbibliotheken Oldenburg en Braunschweig heeft een nieuwe en prettiger vormgeving. Er zijn 392 in kleur geïllustreerde kinderboeken, merendeels uit de 19e eeuw, te bekijken. Wel met indexen op titel en auteur, helaas niet op illustrator.

http://www.fulltable.com/vts/aoi/index.htm
Website met een schat aan mooie illustraties uit met name Amerika en Engeland maar ook wel uit andere landen (zelfs twee uit Nederland). Bevat onder meer twee complete prentenboeken van de ark van Noach, te vinden bij de auteurs 'Fish' en Harold Jones. Soms zijn complete boeken te zien, soms slechts een paar kenmerkende illustraties.

http://expositions.bnf.fr/contes/arret/ecrit/index.htm
Mooie Franse website over sprookjes, samengesteld door de Bibliothèque Nationale de France; met veel illustraties.

www.oudejeugdboeken.nl
Deze site is nu vernieuwd. Bij steeds meer boeken staat inmiddels informatie, een korte inhoud, een fragment en afbeeldingen.

Tentoonstellingen

Tot en met 4 mei is in *Museum Meermanno* een tentoonstelling te zien rondom het werk van Peter van Straaten: **Peters meesters**. Het bijzondere van deze tentoonstelling is dat zijn werk wordt getoond naast werk van kunstenaars (tekenaars, illustratoren en cartoonisten) die hem geïnspireerd hebben. Dat zijn bijvoorbeeld Harold Foster (van Prins Valiant), Winsor McCay (Little Nemo), Arthur Rackham, Edmond Dulac en Gustave Doré, en Nederlandse kunstenaars als Jo Spier, Peter Vos, Piet van der Hem, Eppo Doeve, Otto Dicke, J.H. Isings en Gerard van Straaten. De tentoonstelling toont boeken, tijdschriften en prenten met werk van deze kunstenaars, voorzien van commentaar van Peter van Straaten. Er is ook een educatief

programma ontwikkeld waarin de aandacht uit zal gaan naar de verschillende technieken waarmee de originele tekeningen van de verschillende kunstenaars zijn overgezet naar drukwerk. Adres: Prinsessegracht 30, Den Haag, 070 - 3462700 www.meermanno.nl.
Open: di-vr 11-17 u., za-zo 12-17 uur.

Tot en met 1 juni 2008 presenteert *Stedelijk Museum De Lakenhal* in Leiden de tentoonstelling **Stad van boeken. Zeven eeuwen lezen in Leiden**. Het maken, verhandelen en lezen van teksten in handgeschreven en gedrukte vorm wordt in beeld gebracht aan de hand van ruim 200 spraakmakende boeken die het wereldbeeld veranderden. Dat zijn bijvoorbeeld de Statenbijbel, *Discours de la méthode* van René Descartes (beide 1637), maar ook populaire kinderboeken zoals *De brave Hendrik* en *Stijfkopje*, of het tijdschrift Panorama, alle in Leiden gedrukt. Er wordt een boek uitgegeven bij de tentoonstelling door Primavera Pers te Leiden. Zie voor meer informatie www.lakenhal.nl.
Adres: Stedelijk Museum De Lakenhal Oude Singel 28-32, 2312 RA Leiden. Tel. 071- 5 165 360

Publicaties

Bijna alle boeken die hieronder worden vermeld zijn aanwezig bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Mocht een bepaald boek daar niet zijn, dan kan men tamelijk eenvoudig opzoeken in welke bibliotheek in Nederland het wel aanwezig is.

NEDERLAND

Midden in de week maar zondags niet : de ware geschiedenissen van Kortjakje, Berend Botje, Jan Huigen en consorten / Jant van der Weg. – Harderwijk : d'jonge Hond / Koninklijke Bibliotheek, 2008. - 96 p., ill.

Jant van der Weg heeft het spoor terug gevolgd, naar de oorsprong van de personages uit de wereld van het kinderrijm. Weer tot leven gewekt, blijken zij vaak allesbehalve voorbeeldig. Want wie weet nog dat Kortjakje een openbaar 'sekreet' beheerde en graag een borreltje dronk, dat er poepen in de poppenkraam stonden, wat dat aapje op dat stokje achter moeders keukendeur deed en dat Berend Botje misschien wel met verzekeringsgeld had gesjoemeld? Uitbundig geïllustreerd boek over de herkomst van de welbekende oude liedjes en versjes, met illustraties uit de collectie van de Koninklijke Bibliotheek.

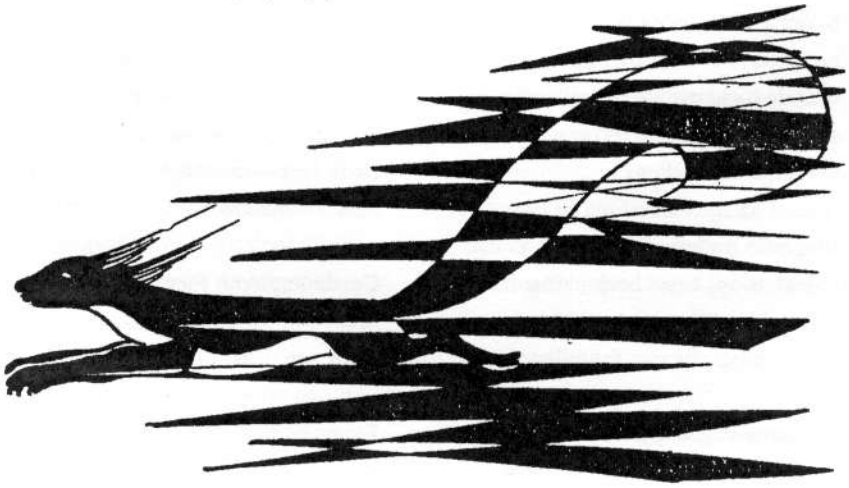

Nederlandse katholieke jeugdlectuur/ J.A.F. Bekkers. - Druten, 2007. 18, 20 p. ; 30 cm. - ISBN 978-90-812437-1-1 ; in ringband ; € 11,-. Te bestellen bij de heer Bekkers, Leigraaf 147, 6651 Druten, tel. 0487-513769.

Bevat een algemene inleiding met een aanzet tot een geschiedschrijving van de katholieke jeugdliteratuur in Nederland; en een nog als 'voorlopige' aangeduide maar al zeer uitgebreide lijst van auteurs die zich met het genre hebben beziggehouden.

Vrouwen die schrijven leven gevaarlijk / Stefan Bollmann ; met een inl. door Kristien Hemmerechts ; [vert. uit het Duits Ralph Aarnout ; eind-red. Nederlandse uitg. Marlies Enklaar]. - Amsterdam : Amsterdam University Press, cop. 2007. - 152 p. : ill. ; 28 cm. - Vert. van: Frauen, die schreiben, leben gefährlich. - München : Sandmann, 2006. - ISBN 978-90-5356-968-9

Boek met prachtige portretten van vooraanstaande en karaktervolle schrijfsters van de middeleeuwen tot nu. In het hoofdstuk 'Van bergweide tot Villa Kakelbont, de ontdekking van het kind zijn', zijn bijdragen (één pagina tekst en een foto) opgenomen over Johanna Spyri, Beatrix Potter, Selma Lagerlöf en Astrid Lindgren.

BUITENLAND

Die bunte Welt : Handbuch zum künstlerisch illustrierten Kinderbuch in Wien 1890-1938 / Friedrich C. Heller. – Christian Brandstätter, 2008. – 432 p. : 330 ill. ; 28 cm.

In kinderboeken worden het mensbeeld en de toekomstverwachtingen van de maatschappij weerspiegeld. Wenen was in de eerste helft van de 20e eeuw een stad met een belangrijke kunstzinnige kinderboekproductie. Instellingen als de Wiener Werkstätte hadden invloed op de vormgeving van het kinderboek. De ontwikkeling van de kinderboek-kunst wordt behandeld in het bredere kader van de kunstgeschiedenis en de cultuurgeschiedenis. Bevat een geannoteerde bibliografie.

Märchen als Mädchenliteratur : Mädchenbilder in literarischen Märchen des 18. und frühen 19. Jahrhunderts / Moon Sun Choi . - Frankfurt am Main [u.a.] : Lang, 2007. - 272 S. € 45,50.

Onderzoek naar het kindbeeld van meisjes en hoe dat verandert, in een aantal sprookjes uit de Verlichting, de Romantiek en de Biedermeiertijd. De veranderingen, die samenhangen met contemporaine ontwikkelingen en opvattingen, worden met name zichtbaar in de invulling van begrippen als liefde, huwelijk en seksualiteit, en in nieuwe deugden en taken voor meisjes.

Wilhelm Busch, der lachende Pessimist / Eva Weissweiler. - Kiepenheuer & Witsch, 2007. – 361 p., € 19,90.

Publicatie, verschenen ter gelegenheid van de 100e sterfdag van de schilder, schrijver en tekenaar (1832-1908), die te boek staat als de ' vader van het beeldverhaal'. Jan Blokker noemt hem in de NRC van 4 januari 2008 een 'mooie melancholicus' die aan depressies leed, te veel dronk en in zijn soms gruwelijke prenten kritiek gaf op zijn burgerlijke omgeving.

Uit de tijdschriften

Ook voor de tijdschriftartikelen geldt dat deze bijna allemaal aanwezig zijn bij de Koninklijke Bibliotheek.

NEDERLAND

Berichten van Moeder de Gans (jrg. 8, no. 4, dec. 2007) is een bijzonder nummer, in kleur, met informatie over de toekomstige verhuizing naar een 13e eeuwse kerk, en een artikel over Agatha Snellen.

Biografie Bulletin (jrg. 17, no. 3, najaar 2007) bevat besprekingen van de fotobiografie van Astrid Lindgren en een biografie van Enid Blyton.

Boekenpost (no. 93, jan/feb. 2008) bevat artikelen over wensprenten, tekenaars die werkten voor het ANWB tijdschrift *De Kampioen*, over C. Joh. Kieviet en over boeken ten bate van slachtoffers van de eerste Wereldoorlog.
Het nieuwste nummer (no. 94, mrt/apr. 2008) bevat een artikel over een halve eeuw Smurfen, en de visie van buitenlanders op schaatsen.

De Boekenwereld (jrg. 24, no. 3, feb. 2008) bevat een uitgebreid artikel van Theo Gielen over het eerste Nederlandse beweegbare prentenboek *De nieuwe rijschool* uit 1856.

Goede Papieren (Letterkundig Museum, jrg. 2, no. 2) bevat onder meer een artikel over Mance Post.

Leesgoed (jrg. 35, no. 1) bevat een artikel over de geschiedenis van

Boek & Jeugd en het Kinderboekenmuseum, en een overzicht van de documentatie van het Nederlandstalige kinderboek.

Lessen (periodiek van het Nationaal Onderwijsmuseum, jrg. 2, no. 4, dec. 2007) heeft artikelen over de geschiedenis van de jeugdboekenfondsen van Zwijsen en Malmberg, schoolplaten over krijgsgeschiedenis, en het aardrijkskundige leesboek *Op de fiets door Nederland.*

De Sportwereld (no. 46/47, winter 2007) bevat een artikel over Spel en sport in de Nederlandse jeugdlectuur, van 1880 tot 1960.

Tussen Vecht en Eem (jrg 25, no. 4, dec. 2007) is gewijd aan Naarden & Comenius. Met onder meer een artikel over 'Jan Amos Komensky, of Het belang van stripboeken voor de opvoeding'.

BUITENLAND

1000 und 1 Buch (no. 4, 2007) bevat artikelen over de verfilmingen van boeken, o.a. *Emil* van Erich Kästner.

Children's Literature Association Quarterly (jrg. 32, no. 3, herfst 2007) bevat 2 artikelen over J.M. Barrie's *Neverland.* No. 4 (winter 2007) bevat bijdragen over Beatrix Potter, E. Nesbit, Hugh Lofting en Gertrude Stein, en een artikel over kinderboeken die geschreven zijn door Graham Greene, James Joyce en Virginia Woolf.

Eselsohr (no. 2, 2008) bevat een bijdrage over het dier in het kinderboek.

Verantwoording illustraties

De illustraties in dit nummer zijn ontleend aan twee boeken: *De tovertuin van Eekje Hoorn* en *Eekje Hoorn overwint,* beide geschreven en geïllustreerd door Harry van Kruiningen (1906-1996) en uitgegeven bij Pegasus in 1947 en 1948. Van Kruiningen illustreerde drie kinderboeken van Gerard Revers (pseudoniem van G.J.M. van het Reve, vader van Gerard en Karel). Verder schreef en illustreerde hij bovengenoemde twee boeken over een eekhoorn, maar ook een over een honingbij en een over vissen. Hij maakte ook nog een kinderboek over kunst: *Avonturen met tekenaars nu en lang geleden : een boek over kunst, verteld voor jongens en meisjes.*
Harry van Kruiningen werd geboren als Henri Adelbert Janssen, maar koos voor zijn pseudoniem de naam van zijn geboorteplaats. Aan de tekeningen uit *Eekje Hoorn* is goed te zien dat hij in zijn vrije werk een voorkeur had voor het afbeelden van surreële wezens.

Vragen

Joke Thiel heeft slechts één reactie ontvangen op haar vraag naar teksten of afbeeldingen van **trekschuit en trekvaart** in kinderboeken. Ze houdt zich nog steeds aanbevolen voor informatie. Joke Thiel-Schoonebeek, Teylingerlaan 21, 2171 CB Sassenheim, tel. 0252-212372.

De vraag van mevrouw Silver naar het boekje over **Prinsesje Lilian** is

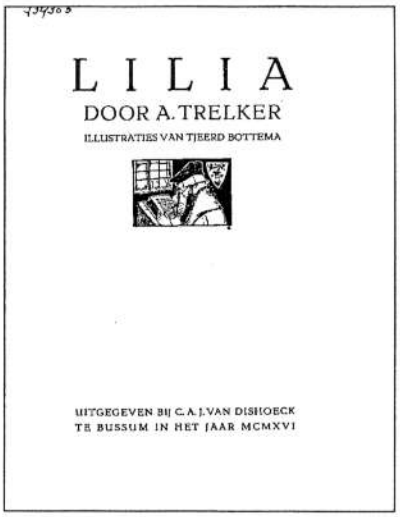
LILIA
DOOR A. TRELKER
ILLUSTRATIES VAN TJEERD BOTTEMA
UITGEGEVEN BIJ C. A. J. VAN DISHOECK
TE BUSSUM IN HET JAAR MCMXVI

opgelost door Hilda van den Helm. Het bleek te gaan om het boek *Lilia* van A.Trelker, met illustraties van Tjeerd Bottema, in 1916 verschenen bij Van Dishoeck. Bijgaande afbeelding van het prinsesje, hand in hand met haar ouders op een bordes van een groot huis, maakte ook op Hilda grote indruk, zo herinnert zij zich.

Typen boeken waarvoor we een goede term zoeken om ze te kunnen omschrijven:
In *Berichten* nummer 55 was een vraag opgenomen over een bena-

ming voor boeken met identieke tekst maar een andere titel, en soms ook met een andere auteursnaam. Er zijn verschillende termen genoemd: omslag-edities / titel-variantedities / variant titeluitgave / titel-editie / dubbel-uitgaven / recycling / dubbelgebruikteksten / eigenplagiaat.
We geven ze door aan de samenstellers van de Genrethesaurus.

Meisjes-variant / Jongens-variant
De redactie ontving ook een reactie van Irene Annegarn, die het fenomeen kent met een geslachtsvariant: een boek van Freddy Hagers (pseudoniem van Guus Betlem) over een paardrijdend meisje (*Pien neemt de eerste hindernis?*) verscheen ook, nu met als auteursnaam Guus Betlem, met een paardrijdende jongen in de hoofdrol. Dezelfde veelschrijver schreef - als Freddy Hagers - ook een boek over journaliste Eefje (?), en als Guus Betlem hetzelfde boek maar nu met als hoofdfiguur een jongen als journalist.
Wie kent meer van deze boeken? Of weet er een goede term voor?

Wie heeft er in zijn verzameling een exemplaar van (een van) de volgende twee grote prentenboeken? Mevr. C. Broers-de Jonge, *Kindervreugd* respectievelijk *Rijmpjes voor onze kleintjes*, beide uitgegeven door B. Jacobs in Groningen – hoewel in het eerste geval slechts herkenbaar aan zijn uitgeversvignet van een ineengestrengelde B, J en G in een cirkeltje. Een van de twee zou smeerpoetsachtige verhaaltjes bevatten – vandaar!
Reacties graag aan Theo Gielen via theogielen@wanadoo.nl

Thea Gordijn heeft in haar jeugd op school een verhaal gelezen over een **meisje dat in een huisje in het bos** woonde, een huisje met een rieten dak. Het heeft veel indruk op haar gemaakt. Het stond in een verhalenbundel die werd gebruikt om klassikaal lezen te oefenen. Ze las het toen zij 9 jaar oud was, in 1961-62, in de 3e of 4e klas op een RK school. Weet iemand welk verhaal dit kan zijn?
Informatie graag naar Thea Gordijn, tel. 070-3647710, Crispijnstraat 56, 2513 SJ Den Haag,
email theagordijn@hetnet.nl

De heer Stoppelenburg is op zoek naar een **kleuterboekje over hazen**, met een vertelling op rijm en waarschijnlijk vóór 1930 verschenen. De eerste regel herinnert hij zich nog: 'Dit is Jan en dit is Frits, Jan is lief en Frits is een rakker.' Informatie graag naar:
Gorzenhof 1, 2903 ED Capelle aan den IJssel. Tel. 06-42149893.

Huub Jacobs is op zoek naar de tekst van een kinderversje. Het stond in een kinderversjesboek, vermoedelijk een RK uitgave, formaat ongeveer A4 en met tekeningen in een oranje-rode tint. Zijn vader las het voor rond 1948-1950, toen hij 3 tot 5 jaar oud was. Wat hij zich nog herinnert is het begin van het versje:
Maantje, maantje ik wil je eens vragen,
hoe is op de maan toch dat mannetje gekomen
zeg nu niet je bent aan het dromen
ik zie hem werkelijk staan.
Informatie graag naar:
Huub Jacobs, Enzerink 25, 5655 EG Eindhoven, tel. 040 251 1518,
e-mail h.jacobs852@chello.nl.

Colofon

Berichten uit de wereld van het oude kinderboek. Mededelingen-bulletin van de **Stichting Geschiedenis kinder- en jeugdliteratuur** (ISSN 1384-5977)

www.hetoudekinderboek.nl

Bestuur:
Frits Booy (voorzitter)
fjbooy@zonnet.nl
Anneke van den Bergh (secretaris)
a.vd.bergh@haarlem.nl
Aernout Borms (penningmeester, beheerder website)
agborms@xs4all.nl
Jant van der Weg-Laverman
weglaverman@kpnplanet.nl
Saskia de Bodt
saskia.debodt@let.uu.nl
Henk van der Lee
hjvdlee@planet.nl

Aanmelden als donateur kan men zich bij Anneke van den Bergh, p/a Stadsbibliotheek Haarlem, Postbus 204, 2000 AE Haarlem, of via a.vd.bergh@haarlem.nl

Donaties (minimum donatie per jaar twintig euro) naar gironummer 2348552 t.n.v. Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur, Voorburg. Donateurs van de Stichting ontvangen uitnodigingen voor studiedagen en excursies, een jaarboekje en regelmatig de *Berichten uit de wereld van het oude kinderboek*.

Samenstelling Berichten:
Jeannette Kok en Theo Gielen.
Informatie kan men sturen aan:
Koninklijke Bibliotheek
t.a.v. Jeannette Kok
Postbus 90407
2509 LK Den Haag
Tel. 070-3140215 (do. en vr.)
of tel. 020-6251915 (privé).
e-mail: *jeannette.kok@kb.nl*

Coördinatie 'Mr. van Veen-kring':
Frits Booy (035-5417336).